

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Дрозда Олексія Юрійовича на дисертацію Корнійченко Анастасії
Олександрівни «Адміністративно-правовий механізм запобігання
булінгу в Україні» на здобуття ступеня доктора філософії зі
спеціальності 081 Право

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок з планами відповідних галузей знань.

Доцільність наукового аналізу питань, що розкрито в дисертаційному дослідженні, зумовлена тим, що явище булінгу – масштабна та «завжди актуальна» проблема освітнього середовища. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Конституція України гарантує реалізацію основоположних прав і свобод людини і громадянина, визначаючи відповідні способи та форми їх захисту. При цьому, до недавнього часу освітнє середовище характеризувалося відсутністю чітких адміністративно-правових механізмів забезпечення прав і свобод учасників освітнього процесу. У зв'язку з цим ускладнювалась процедура притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за порушення прав і свобод інших учасників освітнього середовища, перш за все – булінгу. Однак, на сьогоднішній день зазначена проблематика нівельована на законодавчому рівні шляхом прийняття так званого «антибулінгового Закону», яким передбачено можливість притягнення осіб до адміністративної відповідальності за вчинення булінгу.

Доцільність проведеного здобувачкою дослідження пов'язана не лише з нововведенням у юридичну площину категорії булінгу та передбаченням адміністративної відповідальності за його вчинення, а також із низкою проблем правозастосовного характеру, які виникають під час реалізації відповідних процедур. Синтез правотворчих та правозастосовних проблем реалізації адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в своїй сукупності негативно впливає як на освітнє середовище, так і на адміністративно-правове регулювання у сфері освіти.

Так, для сучасного адміністративно-правового механізму притаманна

низка проблем, зокрема: відсутність цілісної загальнодержавної антибулінгової політики; фрагментарність закріплення діяльності органів публічного адміністрування, спрямованої на запобігання булінгу; відсутність профільного антибулінгового суб'єкта; низький рівень ефективності процедур реагування на випадки булінгу; низький рівень взаємодії між суб'єктами запобігання булінгу, а також інші. Окрім того, неналежна реалізація антибулінгових заходів, а, відтак, неналежне реагування на його випадки, спричиняє негативний вплив і на самих учасників освітнього процесу.

Усе вищезазначене підтверджує актуальність, доцільність та своєчасність проведеного дослідження. Обрана тема вважається обґрунтованою та не викликає сумнівів.

Закономірним із огляду на актуальність теми є її зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації сформульована відповідно до положень Законів України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII, Указів Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 № 344/2013, «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» від 25.05.2020 № 195/2020, Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 року», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 453, Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р, Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1018-р та Плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки від 26.02.2020 № 293. Дослідження проведено в межах науково-

дослідної роботи Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка «Концептуально-методологічні засади правового регулювання процесу європейської інтеграції України» (державний реєстраційний номер 20 0116 U 006126). Тема дисертації затверджена Вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 2 від 30.09.2019 р.).

Дисертаційне дослідження А.О. Корнійченко є затребуваним як із позицій адміністративно-правової науки, так і з точки зору практичної діяльності, спрямованої на удосконалення чинної нормативно-правової бази та процедур реагування на випадки булінгу.

Ступінь наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Здійснивши аналіз тексту дисертації можна зробити висновок, що аспірантка дійсно провела ґрунтовне комплексне наукове дослідження, що відповідає меті та поставленим задачам.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність методів та прийомів наукового пізнання. Їх застосування характеризується системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту та правової форми, здійснити системний аналіз адміністративно-правового механізму запобігання булінгу, його структурних елементів, особливостей та недоліків. У роботі авторкою було використано сукупність загально філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових і спеціально-юридичних методів юридичного пізнання.

Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується критичним аналізом наявних літературних джерел юридичного та методологічного спрямувань з проблематики механізму адміністративно-правового регулювання запобігання булінгу на території України. Зважаючи на новизну правової регламентації булінгу та адміністративної відповідальності за його вчинення, питання реалізації адміністративно-правового механізму запобігання цьому соціально-

негативному явищу не було висвітлено на рівні кандидатських та докторських дисертацій, у зв'язку з чим науково-теоретичне підґрунтя дисертації складало загально-концептуальні праці науковців теорії держави і права та вчених-адміністративістів, присвячені проблематиці адміністративно-правового механізму та адміністративно-правового регулювання. Серед них варто виокремити наступних науковців: В. Авер'янов, О. Авраменко, С. Алексєєв, Д. Бахрах, О. Бандурка, Ю. Битяк, О. Безпалова, Ю. Ведьорніков, В. Галуцько, Л. Гаращенко, З. Гладун, І. Голосніченко, В. Горшенєв, Є. Додіна, О. Дрозд, Р. Калюжний, Д. Керімов, С. Ківалов, Л. Князька, Л. Коваль, В. Колпаков, В. Кондратенко, М. Костицький, А. Манжула, В. Настюк, В. Нерсєсянц, О. Петришин, С. Поляруш, П. Рабінович, С. Ромашкін, В. Селіванов, В. Сирих, О. Скакун, Є. Соболюк, О. Сокурєнко, С. Стеценко, О. Тихомиров, А. Цихоцький, М. Цвік, Р. Шевчук, Д. Шигаль, Л. Явич, Х. Ярмакі та інших. Окрім того, із урахуванням специфіки предмета дослідження, основою для дисертації стали також праці представників педагогіко-психологічної спільноти. Означене говорить про міждисциплінарний зв'язок дослідження та лише посилює новизну дисертації.

Обґрунтування теоретичних висновків реалізації адміністративно-правового механізму запобігання булінгу підкріплено опрацюванням наукових розробок значної кількості зарубіжних учених, що додатково підтверджує значимість проведеного дослідження.

Нормативно-правовою основою дисертації стали положення Конституції України, міжнародних нормативних документів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законів та підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, компетенція яких поширюється на освітнє середовище. Окрему увагу приділено законодавству зарубіжних країн, яким визначено засади реалізації адміністративно-правового механізму запобігання булінгу.

Емпіричну основу дисертації становлять звіти та доповіді інституцій ООН (зокрема, Генерального секретаря ООН, Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань насильства над дітьми, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та освітнього омбудсмена, відомості офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади, політико-правова публіцистика, аналітичні та статистичні матеріали, що стосуються досліджуваних питань.

Фундаментальність та комплексність роботи проявляється у всебічному та поступовому вивченні дисертанткою об'єкта та предмету дослідження.

Починаючи роботу з теоретико-методологічних засад запобігання булінгу в Україні, авторка переходить до дослідження особливостей реалізації зазначеного адміністративно-правового механізму, виокремлює його структурні елементи, аналізує кожен з них, визначає їх недоліки, поступово переходячи до шляхів вдосконалення адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні та вивчення позитивного зарубіжного досвіду з досліджуваної проблематики.

Достовірність і наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є першим у національній правовій науці комплексним дослідженням адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні, практичних аспектів його реалізації та застосування, недоліків функціонування, перспектив розвитку й удосконалення.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень, пропозицій, рекомендацій і висновків щодо розвитку нормативно-правового регулювання цього механізму, запропонованих особисто здобувачем.

Висновки та пропозиції щодо удосконалення реалізації адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні можуть бути основою для подальших розробок, пов'язаних із функціонуванням

адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні, для поглиблення існуючих уявлень про вказаний механізм, а також можуть бути фундаментом для наступних наукових досліджень з відповідної проблематики. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані під час розробки змін і доповнень до нормативно-правових актів, що становлять правову основу національного адміністративно-правового механізму запобігання булінгу; для покращення адміністративних процедур реагування на випадки булінгу в закладах освіти, а також підвищення ефективності діяльності суб'єктів запобігання булінгу як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях. Отримані результати можуть слугувати підставою для покращення діяльності адміністрації закладів освіти у контексті реалізації антибулінгових заходів. Положення та висновки дисертації використовуються при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративна відповідальність» та «Актуальні проблеми адміністративного права та адміністративна реформа в Україні», а також можуть бути використані при розробці навчальних посібників, підручників та їх розділів, лекцій і методичних рекомендацій для студентів закладів вищої освіти.

Переходячи до оцінки основних положень та висновків дисертації варто зазначити, що в роботі непорушені раніше наукові та практичні задачі, розв'язання яких дозволило одержати цікаві результати і виробити ряд пропозицій. З урахуванням цього можна стверджувати, що новизна дисертації виявляється як у підході до досліджуваних проблем, так і в запропонованому способі розв'язання конкретних теоретико-правових питань.

Перш за все доцільно вказати, що дисертанткою виконано умови, що висуваються до цього виду наукових праць.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, розкривається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, задачі, об'єкт, предмет та методи дослідження, характеризується наукова новизна та практичне значення отриманих

результатів, подається інформація про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади запобігання булінгу в Україні» містить три підрозділи, у кожному з яких досліджено різні аспекти розуміння булінгу як нової категорії сучасної адміністративної науки.

Підрозділ 1.1 «Понятійно-правова характеристика категорії «булінг»: ознаки, сутність та ідентифікація» спрямований на узагальнення уявлень про булінг як явища, за вчинення якого передбачена адміністративна відповідальність. Дисертанткою обґрунтовано позицію, що булінг – це соціально-негативне явище, яке проявляється у вчиненні систематичних, навмисних, образливих діянь, що зовнішньо виражаються у дії або бездіяльності, одним учасником освітнього процесу (групою таких осіб) – булером (кривдником), стосовно іншого (групи таких осіб) – потерпілої сторони (жертви), носять негативний характер та здійснюються з метою фізичного, психологічного, морального й економічного тиску та характеризуються нерівністю сторін (с. 38-39).

Позитивним аспектом дисертації є комплексне поєднання теоретичних знань з відповідною практичною діяльністю. Зокрема, під час виокремлення ознак булінгу дисертанткою кожна з позицій обґрунтовано та підтверджено відповідною судовою практикою, що значно підвищує цінність результатів проведеного дослідження (с. 40-43).

У підрозділі 1.2 «Соціальні детермінанти, форми та види булінгу» проаналізовано причини та умови, які сприяють булінгу в освітньому середовищі, здійснено кореляцію його форм та видів.

Заслуговує на підтримку позиція авторки визначення детермінант булінгу, якими виступають причини та умови його виникнення, які поділяються на такі групи: соціальні (наприклад, соціальна нерівність); економічні (до даної групи віднесено матеріальне становище); правові (відсутність чітко визначених адміністративно-правових механізмів запобігання та протидії булінгу); культурно-етичні (як приклад, вихованість та неспроможність у силу культурно-етичних переконань дати відсіч

агресору); морально-психологічні (з одного боку, внутрішнє хвилювання, боязливість, тривожність потенційних жертв булінгу, а, з іншого – девіантна поведінка агресорів) тощо (с. 47-51).

Достатньо обґрунтованою виглядає позиція щодо кореляції форм та видів булінгу. Так, досліджуючи співвідношення видів та форм булінгу, дисертанткою вказано, що форми булінгу можуть виступати одним із критеріїв класифікації видів булінгу. Зокрема, залежно від форми, тобто зовнішнього вираження, булінг може бути таких видів: фізичний, психологічний (емоційний), сексуальний, економічний (с. 54).

Вказує на вагомість та значення проведеного дослідження висновок про те, що під час кваліфікації конкретних дій, як прояву вчинення булінгу, правозастосовними суб'єктами (у перші чергу – судовими органами) можуть бути враховані такі обставини як його детермінанти та форми. У той же час, види булінгу для правової характеристики не мають істотного значення (с. 62).

Підрозділ 1.3 «Методологічні засади дослідження запобігання булінгу як об'єкта адміністративно-правового регулювання» присвячений поглибленню розуміння запобігання булінгу у контексті адміністративно-правової науки.

Авторкою влучно зазначено, що діяльність щодо запобігання булінгу в Україні в загальному вигляді має бути спрямована на: створення безпечного освітнього середовища; створення належних психолого-педагогічних умов для нормального становлення особистості та її соціалізації, а також адаптації та інтеріоризації; створення правових умов шляхом запровадження дієвих механізмів реагування на випадки булінгу; здійснення заходів превентивного та запобіжного характеру щодо проявів вчинення булінгу в закладах освіти; забезпечення охорони та захисту прав і свобод учасників освітнього процесу; формування в учасників освітнього процесу усвідомлення небезпечності здійснення булінгу, його караності у вигляді притягнення до адміністративної відповідальності (с. 67-68).

З'ясовуючи методологічні засади запобігання булінгу як об'єкта

адміністративно-правового регулювання, Корнійченко Анастасія Олександрівна пропонує його власну методологію дослідження, яка складається з: загально філософських методів (діалектичний метод); загальнонаукових методів, до яких віднесено аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, системно-структурний, функціональний, аксіоматичний та історичний методи; спеціально-наукових методів (статистичний, психологічний, конкретно-соціологічний); спеціально-юридичних методів, які розроблені та використовуються виключно юридичною наукою (наприклад, формально-юридичний (догматичний), порівняльно-правовий, юридично герменевтичний методи та метод теоретико-правового прогнозування), а також здійснює аналіз кожного з них (с. 71-81).

Розділ 2 «Особливості реалізації адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні» складається з трьох підрозділів, присвячених окремим аспектам адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні.

У підрозділі 2.1 «Загальна характеристика адміністративно-правового механізму та його особливості у сфері запобігання булінгу в Україні» з метою концептуального розуміння терміна «адміністративно-правовий механізм» авторкою здійснено аналіз категорій «управляти», «впливати», «регулювати», «керувати», «адмініструвати», яким встановлено сутність загальнотеоретичних категорій, якої дисертантка придержувалась у межах цього дослідження (с. 88-90).

Обґрунтованою виглядає позиція поділу структури адміністративно-правового механізму запобігання булінгу на загальні та спеціальні елементи. Так, аспіранткою до загальних елементів віднесено: норми права, адміністративно-правові відносини й акти застосування норм права. До спеціальних – всі інші елементи адміністративно-правового механізму, перелік яких не є вичерпним (зокрема, систему суб'єктів публічної адміністрації, повноваження, принципи, форми та методи їх діяльності, правосвідомість, правову культуру, юридичні факти та інші елементи). Крім того, з урахуванням сутності структурних елементів адміністративно-

правового механізму дисертантка пропонує загальні елементи називати узуальними, а спеціальні – неординарними (с. 99).

Авторкою у ході комплексного дослідження понятійно-категоріального апарату, внутрішньої будови, елементів та особливостей адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні, встановлено доцільність виокремлення трьох підходів до його структури.

Перший підхід – інструментальний. Цей підхід передбачає наявність інструментів, за допомогою яких відбувається реалізація адміністративно-правового механізму запобігання булінгу. До означених інструментів належать сукупність правових засобів, способів (методів) та форм втілення адміністративних процедур у життя та здійснення діяльності суб'єктами, до компетенції яких віднесено вчинення заходів щодо запобігання булінгу. Другий підхід – системний (адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу розглядається як система, а саме – структура, що становить єдність закономірно розташованих, функціонуючих та взаємопов'язаних частин). У межах даного підходу аспіранткою диференційовано структурні елементи досліджуваного адміністративно-правового механізму на загальні (узуальні) та спеціальні (неординарні) елементи. Третій (блоковий) підхід вказує на те, що адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу поділяється на окремі незалежні складові (структурно-функціональні блоки), кожен із яких також складається з окремих елементів. Саме завдяки останньому підходу аспіранткою визначено, що досліджуваний механізм містить у собі нормативно-правовий та організаційно-інституційний блоки, що, в свою чергу, становлять окремі механізми із оригінальною структурою (с. 98-103).

У підрозділі 2.2 «Нормативно-правовий механізм запобігання булінгу в Україні» визначено авторське бачення категорій «нормативно-правовий механізм адміністративно-правового регулювання запобігання булінгу» та «нормативно-правовий механізм запобігання булінгу» (с.106-107).

Можна погодитись із висновком аспірантки, що, не дивлячись на плюралізм нормативно-правової бази, на сьогоднішній день в Україні

відсутня єдина загальнодержавна антибулінгова політика. Чинне законодавство, хоча й регламентує питання протидії булінгу, але його положення не характеризуються цілісністю та системністю. Звичайно, Україна обрала вірний вектор руху, спрямований на мінімізацію насилля (в тому числі й булінгу) в освітньому середовищі, однак, не сформувала концептуальні підходи до вирішення існуючих проблем (с. 111).

Позитивним аспектом дисертації виступає те, що особливу увагу приділено аналізу, з використанням судової практики, ознак юридичного складу адміністративного правопорушення за вчинення булінгу: об'єкту (загальний, родовий, видовий, безпосередній), об'єктивній стороні (діяння, наслідки, їх причинний зв'язок), суб'єкту, суб'єктивній стороні (с. 125-129). Так, авторкою розглянуто більш, ніж 30 судових справ, що стосуються притягнення осіб за вчинення булінгу.

У підрозділі 2.3 «Організаційно-інституційний механізм запобігання булінгу в Україні» з'ясовано, що фундамент організаційно-інституційного механізму запобігання булінгу являють суб'єкти, які здійснюють свою діяльність у різних формах, методах, та із застосуванням особливих інструментів впливу на учасників освітнього процесу, з метою викорінення булінгу з освітнього середовища.

Окремо заслуговує на увагу аналіз діяльності юридичних клінік як суб'єктів запобігання булінгу та визначення, на прикладі Юридичної клініки «Artium de Iex» Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, чітких заходів, спрямованих на запобігання булінгу в освітньому середовищі, які знайшли своє відображення у окремому додатку (додаток Б) (с. 152-152). Зазначене підтверджує практичну значимість дослідження, проведеного аспіранткою.

Авторкою влучно визначено форми та методи (способи) діяльності суб'єктів запобігання булінгу. Вказано, що під формами діяльності суб'єктів запобігання булінгу варто розуміти зовнішній вираз реалізації повноважень таких суб'єктів. Зокрема, ними виступають правотворча, правозастосовна, контрольно-наглядова та правороз'яснювальна (провоосвітня,

правопросвітня) форми діяльності. Зазначено, що методами діяльності суб'єктів запобігання булінгу є способи реалізації вищевказаних форм діяльності. Так, указано, що методи діяльності суб'єктів запобігання булінгу поділяють на імперативний та диспозитивний, однак, переважна більшість суб'єктів запобігання булінгу використовує обидва методи (с. 155-158).

Розділ 3 «Шляхи вдосконалення адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні» складається з двох підрозділів. У підрозділі 3.1 «Зарубіжний досвід реалізації адміністративно-правового механізму запобігання булінгу» авторкою досліджено міжнародні нормативні документи, які охоплюють питання реалізації адміністративно-правового механізму запобігання булінгу, а також забезпечення прав і свобод учасників освітнього процесу (в першу чергу – дітей), а саме – Загальну декларацію прав людини, пакти, які доповнюють цю Декларацію (Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права), Конвенцію про права дитини, Конвенцію про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (с. 166-167).

Цікавим видається аналіз досвіду США. Серед іншого, авторкою вказано, що особливої уваги та схвалення заслуговує федеральний урядовий веб-сайт (www.stopbullying.gov), який є об'ємною та максимально змістовною базою спеціалізованих ресурсів і даних з проблематики булінгу. Зазначений інтернет-ресурс – це спеціальна платформа, яка містить виважену, чітко структуровану інформацію про булінг, його природу, характер, детермінанти, фактори ризику, суб'єктів, наслідки, а також включає практичні рекомендації для протидії і запобігання булінгу, порядок реагування на нього, тренінги, спеціальні курси та багато іншого. При цьому, А.О. Корнійченко порівнює його з існуючим в Україні веб-сайтом «www.stopbullying.com.ua» та доводить низький рівень якості останнього. За таких обставин, авторкою акцентовано на доцільності розробки єдиного національного інтернет-ресурсу щодо протидії та запобігання булінгу, який

повинен повною мірою охоплювати досліджувану проблематику та містити низку практичних матеріалів для різних цільових груп (с. 180-181).

Заслуговує на підтримку висновок авторки про те, що, з метою інституційного посилення, для забезпечення ефективної реалізації антибулінгових ініціатив, вироблення перспективних пропозицій, доцільно при Кабінеті Міністрів України утворити Комітет з питань запобігання та протидії булінгу (цькуванню), а також, з метою профілактики та практичної боротьби з різноманітними проявами булінгу, належного реагування на такі випадки, запровадити на території України спеціалізовано антибулінгового омбудсмена – як Урядового уповноваженого з питань запобігання та протидії булінгу (цькуванню) (с. 203).

У підрозділі 3.2 «Перспективи розвитку нормативно-правового регулювання запобігання булінгу в Україні» доцільно зазначено на необхідності удосконалення адміністративних процедур протидії булінгу в закладі освіти шляхом: розробки уніфікованого, системного й структурованого порядку реагування на випадки булінгу, який має регламентуватись нормами запропонованого у межах дисертації Типового положення закладу освіти про запобігання та протидію булінгу (цькуванню), затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію булінгу (цькуванню)»; вилучення із адміністративно-правового механізму протидії булінгу наявних на сьогоднішній день комісій; запровадження при всіх закладах освіти постійних консультативних комітетів з питань безпечного освітнього середовища, які обов'язково мають включати, окрім педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладу освіти, також і здобувачів освіти (с. 218-219).

Обґрунтованою є позиція авторки, що удосконалення існуючої в Україні системи самоврядування в закладах освіти має здійснюватися шляхом залучення їх представників, насамперед, здобувачів освіти, до адміністративних процедур як запобігання, так і протидії булінгу в закладі

освіти (с. 220). Заслуговує на позитивну оцінку також пропозиція дисертантки щодо запровадження медіації між сторонами булінгу (зокрема, булером та жертвою) (с. 221).

Зроблені дисертанткою висновки є достатньо обґрунтованими та характеризуються високим ступенем достовірності. Крім розглянутих вище, в роботі містяться також інші положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що свідчать про цілісність проведеного дослідження.

Зауваження щодо змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи дослідження, проведене А.О. Корнійченко, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації або роз'яснення під час публічного захисту дисертації, а саме:

1. На с. 55 під час виокремлення авторської класифікації видів булінгу, а саме – залежно від критерію наявності певних сукупних (змішаних) чинників, аспіранткою визначено три види булінгу – харасмент, газлайтінг та кібербулінг.

Проте, із урахуванням зарубіжних доктринальних концепцій, означені види виступають самостійними насильницькими діями та не завжди реалізуються саме в освітньому середовищі. За таких обставин, означені положення потребують детальнішого висвітлення в ході публічного захисту дисертації.

2. У підрозділі 2.2 під час дослідження нормативно-правового механізму запобігання булінгу авторкою здійснено аналіз юридичної характеристики адміністративних правопорушень за вчинення булінгу в Україні. Зокрема, визначено склад даного правопорушення та, з урахуванням судової практики, розглянуто кожну з його ознак (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона). Як вбачається, означена проблематика є досить масштабною за своїм змістом, а тому було б доцільніше дослідити це питання в межах окремого підрозділу.

3. В цілому, імпонує позиція автора щодо віднесення юридичних клінік до системи суб'єктів запобігання булінгу. При цьому, на с. 153 зазначено, що

юридична клініка може виступати суб'єктом запобігання булінгу або самотійно, або у синтезі з іншими органами чи організаціями.

За таких умов потребує уточнення, з якими саме органами може взаємодіяти юридична клініка під час досягнення антибулінгової мети.

4. На с. 142 визначено нормативно-правову основу адміністративних процедур розгляду звернень учасників освітнього процесу інститутом освітнього омбудсмена, однак, не здійснено аналіз означених процедур.

Враховуючи специфіку дисертації та той факт, що на сьогоднішній день освітній омбудсмен фактично вважається профільним суб'єктом у дослідженій сфері, необхідно було приділити йому більш детальну увагу.

5. У дисертації розглянуто зарубіжний досвід реалізації адміністративно-правового механізму запобігання булінгу таких країн як Грузія, США, Республіка Корея, Королівство Швеція та Королівство Норвегія. Позитивно оцінюючи ґрунтовний аналіз досвіду реалізації адміністративно-правових механізмів запобігання булінгу в цих країнах, необхідно було розглянути більшу кількість країн, від цього дисертаційне дослідження лише б покращилося.

Водночас варто зазначити, що висловлені зауваження носять дискусійний характер і не стосуються основних, концептуальних положень дисертації, таким чином не впливаючи на загальну високу наукову цінність та позитивну оцінку проведеного дисертанткою дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення авторкою вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики дослідження і джерела інформації. Зокрема, у дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Основні положення з належним ступенем повноти були відображені у наукових статтях, підготовлених та опублікованих авторкою дисертації, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертацій.

Заслуговує на увагу також те, що результати проведеного дослідження, його основні положення й узагальнення було оприлюднено на десяти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання права та соціально-економічних відносин» (м. Кропивницький, 23 жовтня 2019 року); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 7-8 грудня 2019 року); «Правова система України в умовах євроінтеграції» (м. Дніпро, 9 квітня 2020 року); «Сектор безпеки України: актуальні питання науки та практики» (м. Харків, 9-10 квітня 2020 року); «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 17 квітня 2020 року); «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року); «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 10 листопада 2020 року); «Актуальні питання державотворення в контексті сучасних цивілізаційних викликів» (м. Черкаси, 26-27 листопада 2020 року); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 05-06 грудня 2020 року); «Правові засади діяльності правоохоронних органів» (м. Харків, 10-11 грудня 2020 року).

Тема дисертації є актуальною, сформульовані висновки та пропозиції є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для теорії адміністративного права, але й для правозастосовної практики.

Таким чином, дисертація, представлена Корнійченко Анастасією Олександрівною, є самостійним науковим дисертаційним дослідженням, в

якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що має істотне значення для розвитку української науки адміністративного права та правозастосування.

У підсумку слід зазначити, що дисертаційне дослідження на тему «Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу в Україні» відповідає вимогам пункту 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року №167, а його автор – Корнійченко Анастасія Олександрівна на основі публічного захисту заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

**Офіційний опонент,
в.о. начальника відділу
докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Олексій ДРОЗД

